

De stad die geen stad werd

Soms, wanneer mij naar mijn geboortedorp gevraagd wordt, krijg ik vaak een nogal wezenloze blik toegeworpen. *De Rijk? Waar ligt dat?* Ik zou dan graag willen vertellen dat De Rijk een belangrijke plaats in onze historie is geweest, maar ik volsta dan maar met de mededeling, dat het halverwege Alkmaar en Purmerend ligt.

In de vroege middeleeuwen was Noord-Holland niet veel meer dan wat aangeslibd land tussen het water. Alleen achter de duinen woonden mensen en ook de eerste steden, Haarlem en Alkmaar ontstonden daar. Er woonden voornamelijk boeren, op wat wij nu de geestgronden noemen.

Maar door het toenemen van het aantal bewoners groeide ook de behoefte aan meer te bebouwen en te beweiden land. Sommige boeren waagden in de zomer daarom de oversteek over de grote Schermer. Midden in het watergebied lag daar een ruig door de natuur gevormd eiland.

Ze noemden het *Het Schermereiland*.

Er groeide behalve veel riet, dat ook goed bruikbaar was als dakbedekking, naast veel struiken ook gras. In het riet broedden veel eenden, waarvan de eieren toen als een niet te versmaden lekkernij golden. In de winter liep het eiland tijdens veel stormen weer bijna helemaal onder. Het zeewater kon nog altijd vanuit de Zuiderzee het land binnenstromen.

Vooralsnog beperkte men zich dan ook tot het weiden van koeien in de zomer en het oogsten van hooi. Voor die periode bouwde men zich dan wat hutten om zolang in te kunnen leven.

Dat trok ook vissers aan, die op een wat hoger gelegen zandplaat langs de westrand van het Schermereiland hun woninkjes bouwden. Van daaruit konden ze hun beroep goed blijven uitoefenen.

Maar het eiland bleef een ruig gebied, doorsneden door veel watergeulen, waarop het bouwen van huizen vrijwel uitgesloten was.

Zo ontstond desondanks een nederzetting, Graft genoemd naar een brede watergeul, die *de Vuile Graft* heette. Ook gedurende de winters kon men hier verblijven en Graft werd allengs een dorp, dat door de bestuurders in Haarlem ook als zodanig werd erkend. Het kreeg zelfbestuur.

Dat trok meer vissers aan, die nu ook om het eiland heen gingen varen en de Starnmeer en de diepe Beemster als hun werkgebied gingen beschouwen. Vooral de boeren, die er nu ook woonden, kregen de behoefte om hun landerijen beter tegen het zeewater te beschermen en ze legden daarom een dijk aan langs de rand van het eiland. Daarmee kwam er ook land ter beschikking om huizen op te bouwen, ook al moest dat wel op palen gebeuren.

Ten oosten van Graft lag een lange, vrij brede strook grond, die tot aan de Beemster reikte en het was logisch dat de uitbreiding eerst langs die reep grond gebeurde. Waarschijnlijk gebruikte men ook die term om aan te duiden waar iemand woonde: *hij woont op de reep*. In het dialect dat op het eiland toen gesproken werd kon het gebeuren dat het woord *reejp* al gauw klonk als *rijp*. Dan woonde iemand dus op De Rijk.

Maar dat is mijn veronderstelling!

De Beemster bleek een onverwacht rijk viswater te zijn en het was dus logisch dat veel vissers zich daar dichterbij vestigden, waarbij ze hun scheepjes konden leggen in een parallel aan de dorpsstraat lopend breed water, hun haven.

Het buitenwater werd afgesloten door een dam aan te leggen, waaromheen zich een dorpskern ging vormen. Daarmee werd het mogelijk het waterpeil binnen de dijken omlaag te brengen door middel van de inmiddels ontwikkelde windwatermolens.

Om praktische redenen werd de dam al gauw vervangen door een sluis, zodat ook schepen, die over de Beemster kwamen, binnen het eiland konden komen. Vlak bij de sluis werd een eerste kapel gebouwd en er kwam een pastoor om de vele schapjes, die er inmiddels woonden bij het geloof te houden.

Zover is er weinig verschil met de manier waarop Amsterdam ontstond.

Over de lange reep grond ontstond de Rechtestraat en rond de kapel verschenen huisjes gelegen aan steegachtige straatjes: *de Buurtjes*.

Door zijn gunstige ligging duurde het niet lang of De Rijk werd groter dan Graft en men wist te bereiken dat nu ook de Haarlemse Heren De Rijk als een zelfstandige gemeente gingen erkennen met een eigen bestuur.

Aangezien er veel haringen werd gevangen, die van uitzonderlijke kwaliteit waren, kreeg men als wapen een schild met daarop twee gekroonde haringen. En juist naar die haringen, die, als ze eenmaal gezouten waren, langere tijd bewaard konden worden, was veel vraag.

Er kwamen al gauw handelaren, die de haringen doorverkochten tot zelfs aan afnemers rond de Oostzee. Voor veel late middeleeuwen was immers het hoofdvoedsel brood en haring.

De Rijk werd daardoor niet alleen een levendig vissersplaatsje, maar ook een bedrijvig plaatsje. Vissers werden reders, die meerdere schepen bezaten, die niet alleen meer voor de visvangst werden gebruikt, maar ook voor het vervoeren van allerlei handelswaar. Er ontstonden allerlei toeleveringsbedrijven, zoals wij dat tegenwoordig zouden noemen, want al die schepen hadden van alles nodig om uit te kunnen varen. Er kwamen zeilmakerijen en touwslagerijen, waarvan de laatste tot ruim honderd jaar geleden nog actief was langs de Grafterbaan. En ook aan het Noordeinde van Graft heeft nog lang de touwslagerij van Pieter Bruin gedraaid, Pieter Bruin, die ik nog als 90-jarige gekend heb.

De Rijk werd een steeds meer groeiend welvarend dorp. Totdat de grote meren werden drooggelegd en de haringvisserij zich moest verleggen naar de open zee. Intussen was er ook meer vraag ontstaan naar andere producten met name naar traanolie, waarop men met lampen de huizen kon verlichten. Dat was minder gevaarlijk dan brandende kaarsen, die tot dan toe veel gebruikt werden.

Men ging het verder van huis zoeken bij Spitsbergen, IJsland en Groenland, waar op walvis werd gejaagd. Er kwamen traankokerijen, die de traan uit de walvissen haalden en die voor nieuwe welvaart zorgden. Reders werden rijker en rijker en ook de handelaren, die annex waren met deze ondernemingen. Er werd een monumentale kerk gebouwd en de Rijk Jan Adriaensz Leeghwater mocht een raadhuis ontwerpen. Aan de Rechtestraat verschenen pontificale woningen, die naar buitenuit steeds soberheid uitstraalden, want de rijk geworden Rijkers hingen veelal het doopsgezinde geloof aan. Eenvoud en soberheid waren de kenmerken van deze volgelingen van Menno Simonsz.

Het dorp had alles in zich om tot een belangrijke stad midden in Noord Holland uit te groeien.

Maar eerst kwam er een streep door de rekening toen in 1654 het halve dorp door brand verwoest werd. Het was één van de oorzaken, dat reders hun schepen liever overbrachten naar havens die wel direct aan de zee grensden.

Daarbij kwam dat er door de oorlogen met de Engelsen en Fransen en de steeds grotere vormen aannemende zeepiraterij veel schepen verloren gingen. En dus ook handel!

De drooggelegde Beemster bleek nu toch een te grote hinderpaal, want alle schepen moesten er nu steeds omheen in plaats van dat men rechtstreeks naar Edam of Schardam kon varen.

Het verval zette in, en van een verdere uitgroei tot een echte stad kwam het niet meer. De Rijk werd een dorp, zoals er veel meer waren, met een bevolking die hard moest sappelen om het hoofd boven water te houden.

En zo bleef het tot het einde van de Tweede Wereldoorlog.

Dat is wat ik had willen vertellen aan al degenen, die nog nooit van De Rijk hadden gehoord. Zelfs nu zouden ze nog veel terug kunnen zien van wat er in die gloriejaren tot stand is gekomen. Want na de oorlog is er heel veel teruggebracht naar de oude staat en is De Rijk weer *het beste dorp van Noord Holland* geworden, zoals Jan Adriaens Leeghwater het al in de 17e eeuw noemde.